

AZƏRBAYCANIN YENİ MÜSTƏQİLLİYİ UĞRUNDA MÜBARİZƏDƏ VƏTƏNPƏRVƏRLİK MÖVZUSUNUN İŞIQLANDIRILMASI

РЕЗЮМЕ

В статье прослеживаются вопросы, освещающие темы патриотизма в азербайджанской печати. В работе анализируются некоторые материалы опубликованные в период борьбы за независимость. В свете этих проблем автор в качестве примеров анализирует некоторые материалы из печати Азербайджана.

Ключевые слова: печать, Азербайджан, независимость, патриотизм

SUMMARY

The issue has been investigated of patriotism in the Azerbaijani press. Some articles published during the struggle for independence have been analyzed. In connection with this problem the examples of materials of Azerbaijani press were attracted to criticism.

Key words: press, Azerbaijan, independence, patriotism

XX əsrin əvvəllərində – 1918-ci ildə müstəqilliyini qazanıb Xalq Cümhuriyyəti kimi demokratik bir dövlət qurmuş Azərbaycan xalqı sovet imperiyasının ölkəni işğal etməsi ilə cəmi 23 aydan sonra bu müstəqilliyi itirdi. Lakin bununla belə ötən 70 il ərzində xalqımız, onun ziyalıları – ədibləri və jurnalistləri sovet dövrünün ən ağır senzura şəraitində belə vətənin istiqlal, vətənpərvərlik duyğularının ifadəsi, söz və mətbuat azadlığı kimi müqəddəs mövzuları yerə qoymadı. Azərbaycan mətbuatı tarixi ənənələrə söykənərək mümkün olan qədər öz sözünü deməyi unutmadı. 1960-1990-cı illər Azərbaycan ədəbiyyatının vətən sevgisi ilə, milli azadlıq ideyaları ilə bağlı əsərləri “Bakı”, “Qobustan” kimi toplularda işıq üzü görməyə başladı. Artıq gündəmdə olan millət, vətən problemi ilə bağlı yazıların qarşısını almaqda senzura çətinlik çəkdi. Həm də tarixdən oxuduğumuza görə, həmin dövrdə artıq Rusiyanın qabaqcıl, azadlıqsevər ziyalıları, bədii söz nümayəndələri, “Literaturnaya qazeta”, “Literaturnaya Rossiya”, “Komsomolskaya pravda” kimi qəzetlər və “Noviy mir”, “Naş sovremennik” kimi jurnallar imperiya siyasətini ifşa edən əsərlərlə oxucunu təəcübləndirirdi. Rusiyanın özündə doğulan bu ideyalar milli respublikalara da güclü təsir göstərdi və Azərbaycanda 1980-ci illərin ikinci yarısından mətbuat milli mövzulara geniş yer verdi. Müstəqillik, milli azadlıq, azərbaycançılıq və vətənpərvərlik mövzularının geniş miqyas alması jurnalistikamızın, mətbuatımızın ənənələrindən qaynaqlanır, amma həm də yeni məzmun, yeni yanaşma qazanırdı. Belə bir vaxtda mətbuat tarixinin ən ustad tədqiqatçısı professor Şirməmməd Hüseynov iki istiqamətdə araşdırma aparmağa başladı: birincisi, mətbuatımızın tarixində bu mövzuların necə işıqlandırılması; ikincisi, müasir mətbuatda həmin mövzuların yeri və təqdim olunma dərəcəsi. O, 1980-ci illərin ikinci yarısında, daha doğrusu, 1988-1993-cü illər arasında ölkədə yeni yaranan “Azadlıq”, “Bərəkət”, “Həyat”, “Aydınlıq”, “Mədəniyyət”, xüsusilə də “Azərbaycan” kimi qəzetlərdə onlarla məqalə dərc etirdi. Publisist həmin məqalələri hələ 1991-ci ildə ilk dəfə “Müstəqilliyin çətin yolu... Biz hara gedirik?” [2, s.328] adı altında, ikinci nəşrinə isə 2009-cu ildə “Müstəqilliyin çətin yolu... reallıqlar, düşüncələr” [3, s.540] adı ilə yenidən çap etdirmişdir. Kitablara hər ikisində Vətən və onun taleyi ilə bağlı yazılar yer almışdır ki, bu yazıların hamısı dövrü mətbuatda dərc olunmuşdur.

Bəs Şirməmməd Hüseynov kimdir? Bu suala onun “Bibliografiyası”na ön söz kimi yazılmış bir məqalədə cavab tapırıq: “Şirməmməd Hüseynov tədqiqatçıdır. Sözün həqiqi mənasında namuslu tədqiqatçıdır. Riyazi dəqiqliyi və bir də vətəndaş qayəsinə söykənən tədqiqatçı. O, 800-dən çox elmi-publisistik məqalənin 15-dən çox kitab və monoqrafiyanın müəllifidir. Sovet senzurasının ən

qatı nəzarət çağında belə o, öz tədqiqatlarında Azərbaycan vətəndaşı olduğunu, bu əsərləri gələcək nəsillərə ünvanladığını heç vaxt unutmayıb” [5, s.10].

Ş.Hüseynovun vətənpərvərlik yazılarını Azərbaycan ictimai və elm xadimləri, bütövlükdə cəmiyyətimiz çox yüksək qiymətləndirir. Yazıçı Anar, akademik Vasim Məmmədəliyev, deputat Fazil Mustafa, professor Alxan Bayramoğlu, filologiya elmləri doktoru Aqşin Babayev, professor Yalçın Əlizadə, professor Qulu Məhərrəmli, yazıçı-jurnalist Rəşad Məcid, professor Akif Rüstəmov, jurnalist-şərhçi Tofiq Abbasov və digərləri bu tədqiqatçı və publisistin yaradıcılığını, xüsusilə onun vətənlə bağlı yazılarını yüksək qiymətləndiriblər [4, s.208].

Özü də Azərbaycan məhəbbəti ilə yaşamış şairimiz Bəxtiyar Vahabzadənin Ş.Hüseynov barədə yazdığı “Öz gözü ilə görüb öz ağı ilə düşünmək” adlı məqaləsindən kiçik bir hissəyə diqqət edək:

“Jurnalistlərimizin ağsaqqalı Şirməmməd Hüseynov Azərbaycanda sovet rejimi qurulana qədərki dövrü mətbuatı böyük səbr və həssaslıqla izləmiş, yəni ilə gor qaza-qaza Məhəmməd Əmin Rəsulzadə, Əhməd bəy Ağayev, Əli bəy Hüseynzadə, Ömər Faiq Nemanzadə, Üzeyir bəy Hacıbəyli və b. bu kimi böyük qələm sahiblərinin bu gün bizim üçün lazım olan fikir və mülahizələrini üzə çıxarmış, bu kitabı ilə oxucuya təqdim etmişdir.

Kitabda toplanan yazılar içərisində elələri var ki, bunlar bugünkü oxucular və tədqiqatçılar üçün tamamilə yenidir. Məsələn, “Azərbaycan” qəzetinin 1918-ci il 3 oktyabr tarixli Bakıda çıxan beşinci nömrəsi, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin fəaliyyətinə dair bir sıra sənədlər, “Şəki inqilabdan əvvəlki mətbuat səhifələrində” başlığı altında verilmiş yazılar və s. Bu yazıların hamısı onları üzə çıxarıb oxuculara təqdim edən müəllifin toxunulan məsələlər barədə ümümləşdirici məqalələri ilə müsbət olunur. Biz də bu yazıları oxuduqca tarixin necə də təkrar olduğunu və ən mühümü də başımıza gətirilən müsibətlərin bu qaynaqdan tuşlandığını şahidi olurduq.

Kitabda müxtəlif qəzet müxbirlərinin Ş.Hüseynovla müsahibələri də verilmişdir. Bu müsahibələr, günümüzün mühüm hadisələrinin əsl siyasəti icmalçı kimi doğru və düzgün təhlildir. Bu təhlillərin bir çoxu son dərəcə bədii və obrazlıdır. Məni bir şair kimi də ovsunlayan müəllifin bəzən ictimai hadisələrə təbii hadisələri ilə qiyaslandırma bilməsidir” [6, s.3-5].

Ş.Hüseynov 1980-ci illərin ikinci yarısında yazdığı və mətbuat orqanlarında dərc etdirdiyi “Müstəqilliyin yolu”, “İstiqlal bütün xalqın əsəridir”, “Bir kərə yüksələn bayraq”, “Müstəqillik çətin yoldur”, “Yetmiş il sonra”, “Milli müqəddəsimiz”, “İmperiya dağılır, ruhu qalır”, “Millət sizə minnətdardır”, “Biz hara gedirik”, “Qətiyyət və cəsarət vaxtıdır”, “Ordunun taleyi necə olacaqdır?”, “Tariximizin ibrətəməz səhifələri”, “İşğımız sönməyəcəkdir” və s. məqalələri vətən və azərbaycançılıq ruhunu mətbuata gətirmiş, yeni müstəqillik uğrunda mübarizənin əsl salnaməsidir. Tədqiqatçı bu dövrdə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti qurucularını çox böyük cəsarətlə oxucuya təqdim edirdi. O, vətən və millət haqqında klassik mətbuatdan hər hansı bir yazını arxivlərdən tapır, həmin yazını giriş məqaləsi ilə təhlil edib sonra təqdim edirdi.

Müstəqillik uğrunda mübarizə dövründə mətbuatımızda vətənpərvərlik mövzusunda xeyli yazılar dərc edilmişdir. Biz indi mətbuat orqanlarını yəqinlədikcə hətta adı universitet tələbələrindən də bu mövzuda yazıların şahidi olurduq. Jurnalistika fakültəsinin sayılıb-seçilən qocaman müəllimi Mahmud Mahmudov dərslərin birində milli-azadlıq, vətənpərvərlik mövzusunda yazılardan və onların müəlliflərindən danışarkən həmin tələbələrdən biri 1988-ci ildə Ermənistandan qaçqın düşmüş Tamxil Ziyəddinoğlunun adını xüsusi qeyd edirdi. Mahmud müəllim danışdı ki, Tamxil universitetin I kursunda oxuyanda Ermənistanın Azərbaycana təcavüzü başlamışdı. Artıq müharibə cəbhəsi yaranmışdı. Tamxil o günlərdə birinci kursun 6-7 tələbəsi ilə könüllü olaraq – öz təşəbbüsü ilə Qarabağa döyüşə getdi. O tələbələrdən önləri, yaralananları oldu. Tamxil özü cəbhənin yarılanısa da, cəbhədən geri dönmədi. Sonra T.Ziyəddinoğlu ciddi yazılara başladı. Onun yazılarının mövzusu birbaşa vətənpərvərliklə, Qarabağ uğrunda mübarizə ilə, müstəqillik çağırışları ilə bağlı idi. Sonralar Tamxil “Bütöv Azərbaycan” adlı bir qəzet təsis etdi ki, bu gün də o qəzet Azərbaycanı bütöv görmək, vətəni inkişafda görmək istəyənlərin tribunasıdır. Ancaq Tamxil hələ 1980-ci illərin bütövlükdə müstəqillik uğrunda publisistik yazılar oryanta qoyurdu. Onun hələ o vaxtlar müxtəlif yazılarında müstəqillik uğrunda publisistik yazılar oryanta qoyurdu. Onun hələ o vaxtlar müxtəlif mətbuat orqanlarında dərc etdirdiyi “Həqiqət budur”, “And yerimiz”, “Didərgin şəhid”, “Göz yaşından boğulanlar”, “Lobbi zurnaçıları”, “Cəbhəyə getmək istəyirik”, “Davamızı azadlıq davasıdır”, “Azadlıq yoluna qardaş qanımlar kimlər töküldü?” və s. onlarla yazısı həmin tariximizin real

həqiqətini əks etdirən sənədlər səviyyəsindədir. Bu yazılar bir jurnalistin deyil, Vətən, millət, torpaq, Qarabağ sevgisi ilə yaşayan Azərbaycan gəncinin ürək ağrılarıdır.

Publisistin bu səpkili yazıları onun "Güllə səsinə açılan qapı" [7, s.376] kitabında toplanıb. Onun öz həyatı və həyatdakı idealları ilə bağlı "Bütöv Azərbaycan yolçuluğu" [7, s.8] sərlövhəli essesi zamanın gənclərinin vətən eşqilə yoğrulmuş ürək çırpıntıları kimi maraqlıdır:

"Məndən haralısən, deyə - soruşmayın! Çünki anam mənə bir dəfəyə doğmayıb. Parça-parça, bölük-bölük, zərrə-zərrə doğulmuşam. Hər sümüyüm bir ormanda, hər tikəm bir ostandadır. Gözümüziün biri Təbriz, biri Bakı, bir əlim Borçalı, biri Dərbənddir. Ayağımın biri İrəvanda, biri Qarabağda yer tutub. Dizlərim Ərdəbildə, Qəzvinə, Zəncanda, Marağada təpər alıb. İgid olum deyə, - atam məni at belində böyütmək istədi, böyümədim. Çünki bütövləşə bilməmişdim. Nənam məni Zəngəzürdə qundaqladı, qundağında dil açmadım. Dilləndirmək istədikcə dilimi dişlədim. Yaralarım qan verdi.

Balama Qurban ilanlar,

Balam nə vaxt dil anlar?! - deyə, təlaşlandı. Mən dil anlamadım. Çünki bu taylılar rusca, o taylılar farsca anladırıldı. Babamı bayrağımızı sevdiyi üçün güllələdilər. Anam məni ağlamağa qoymadı. Saçlarıma sığal çəkib, kürəyimə əl qoydu. Yola çıxarıb, get dedi: - özünü tap, bütövləş! Əgər bütövləşə bilsən. Onda sən mənim oğlum Tamxil, mən də sənin anan - Bütöv Azərbaycan olacağam. Odur ki, 60 ildir yol gedirəm, 60 milyonluq "zərrə"lərimə qovuşmaq, bütövləşmək üçün..." [7, s.376]

Azərbaycanda 1990-cı il 20 yanvarda Sovet ordusunun törətdiyi kütləvi qırğından azca sonra T.Ziyəddinoğlu şəhidlərin dəfn olunduğu məkanı "and yerimiz" kimi qiymətləndirmiş və elə həmin adla sərlövhə qoyduğu bir duyğulu yazısında deyirdi: "Ucalığa, ölməzliyə gedən yollar burda bitir. Müqəddəsliyə, əbədiyyətə aparan yollar burdan başlanır. Dünyanın ən müqəddəs yerləri, ən gur çiraqları burdan görünür. Dünyadakı müharibələrə, işğalçılara, acgözlüklərə nifrət burdan yağır. Günahsız anaların göz yaşından yaranmış mavi Xəzər bu zirvənin əyində cillənlənir. Üçrəngli hürr bayrağımız bu zirvənin başı üstə dalğalanır. Planetimizin hər yerindən milyonlarla Azərbaycan övladını çəkib gətirən uzun-uzun haça yollar burada - bu bayrağın altında kəşifir. Neçə illərdir ki, dünyanın ən işıqlı, ən aydın yolları burdan - azərbaycanlıların ziyarətəgahına çevrilmiş bu müqəddəs məkandan keçir. Çünki burda Vətən eşqi, Vətən sevgisi var!" [7, s.9]

T.Ziyəddinoğlu kimi Azərbaycan gəncləri torpaqlarımıza erməni hücumlarını dəf etmək üçün vətənpərvərlik mövzularını mətbuatda ön sıraya çəkirdilər. Qeyd edək ki, Azərbaycanın təkcə qəzetləri deyil, ədəbi-bədii orqanları - "Azərbaycan", "Ulduz" kimi jurnallar da bu mövzuya geniş yer ayırırdılar.

Mətbuat tariximizin, xüsusilə əbədi jurnallarımızın tədqiqatçısı Aygün Əzimova göstərir ki, Azərbaycan publisistikasının ideya-estetik xüsusiyyətləri, üslub zənginliyi, azadlıq uğrunda mübarizə əhval-ruhiyyəsi, Qarabağ ətrafında gedən hadisələri təfərrüatı ilə işıqlandırmaq meyli, xalq və vətən taleyini ön plana çəkmək cəhdi diqqətəlayiqdir. "Həmin səbəbdəndir ki, müstəqillik dövrü Azərbaycan bədii publisistikası və onun istinad etdiyi ədəbi-tarixi təcrübə indi mühüm aktualıq kəsb edir, milli-mənəvi dəyərlərin qorunması, xalq yaddaşının mühafizəsi, milli dövlət quruculuğu və dünyaya inteqrasiya baxımından mühüm əhəmiyyət daşıyır. XX əsrin əvvəllərindəki milli publisistikanın mövzu dairəsi, bədii sənətkarlıq axtarışları problematikasına nəzər saldıqda sadəcə müxtəlif zaman kəsiyində baş verən hadisələrin səsləşməsinə deyil, həm də fakt və həqiqətlərə münasibət meyarlarının uzlaşdığını görmək mümkündür. XX əsrin əvvəllərində publisistikada ifadə olunan 1905-1907-ci illər erməni-müsəlman qarşıdurması, milli müstəqillik uğrunda mübarizə, vətənin bütövlüyü, xalqın birliyi, yeni mədəniyyət quruculuğu ideyalarının XX əsrin sonu və XXI əsrin əvvəllərində də analoji şəkildə mövcud olduğunu mətbuat materialları, o cümlədən "Azərbaycan", "Ulduz" və "Qobustan" jurnallarının materialları təsdiq etməkdədir" [1, s.10].

Ümumiyyətlə, müstəqilliyin ilk illərində çap olunan jurnal publisistikasında, eləcə də digər KİV materiallarında vətəndaşlıq pafosu bədii-estetik meyar səviyyəsinə yüksəldilir, bütün fakt və həqiqətlər ona istinadən təhlil olunurdu. "Bunu "Azərbaycan" jurnalının 1990-cı ildə dərc olunan aşağıdakı publisistika materialları özünün mövzu rəngli ilə əsaslı şəkildə təsdiqləyir. Faktlara diqqət

edək: Kərəmət - Laqeydliyin yad naxışları - №2; Qabil - İnsanla, torpaqla, raykom katibi ilə üz-üzə - №2; Hamlet Qoca - Suyu kimlər bulandırır - №5; Qılman İsmayilov - Döyüş yolu - №7; Bəxtiyar Vahabzadə - Şənbə gecəsinə gedən yol - №9-10; Murtuz Sadıqov - Məhkumlar qəsəbəsində - №10; Ağəddin Məmansuzadə - Qorxu - №11, Əjdər Tağıoğlu - Başımıza açılan oyunlar - №11, Əli Saləddin - Zamanın çərxi tərsinə döyən edəndə... - №12 və s." [1, s.56].

Sovet hakimiyyətinin dağılması illərində ilk əvvəl publisistikada müşahidə edilən mübarizlik, döyüşkənlik, dönməzlik, cəsarət kimi patriotik duyğulara, 1990-cı ilin "20 Yanvar" hadisəsindən sonra kədər, ölüm, şəhidlik, torpaq itkisinin yaratdığı sentimental duyğular da əlavə olunmuş, vətən, vətənpərvərlik kimi mövzulara yeni baxışlar meydana gəlmişdir. Azərbaycan yaradıcı ziyalıları və jurnalistləri döyüş meydanlarında, ermənilərin işğanca obyektlərində baş verən ağlaşığız vəhşiliklərdən də bəhs edən yazılar çap etdirirdilər. Bütün bunlardan əlavə Azərbaycan bədii publisistikası xalqımızın haqq və ədalət tələfatı olmasını, həqiqətpərəstliyini, obyektivliyini, vətənə bağlılığını, düşməne və işğalçılığa qarşı nifrət hissini və bütün bunlara qarşı mübarizə əzmini, qəhrəmanlıqlarını da sevə-sevə təsvir etmişdir.

Beləliklə, Azərbaycan mətbuatına qısaca bir nəzər yetirmək də kifayət edir ki, istər klassik jurnalistikamızda, istərsə də müstəqillik uğrunda mübarizə dövründə vətənpərvərlik, milli təəssübkeşlik istiqamətində özünü göstərən publisistik yazıların ümumi səviyyəsi və keyfiyyəti haqqında təəvvür yaransın. Araşdırma sübut edir ki, mətbuatımız yarandığı gündən başlayaraq bu mövzunu həmişə gündəmdə saxlamış və saxlamaqdadır.

ƏDƏBİYYAT

1. Əzimova A. Müstəqillik dövrü Azərbaycan bədii publisistikası. Bakı, Elm və təhsil, 2018, 208 s.
2. Hüseynov Ş. Müstəqilliyin çətin yolu... Biz hara gedirik? Bakı, Azərənşər, 1996, 328 s.
3. Hüseynov Ş. Müstəqilliyin çətin yolu... reallıqlar, düşüncələr. Bakı, Elm, 2009, 540 s.
4. İstiqlal işığında. (professor Ş.Hüseynovun 90 yaşına). Çapa hazırlayan Məmmədli Cahangir. Bakı, Zərdabi LTD, 2004, 208 s.
5. Məmmədli C. Müəllimliyən, tədqiqatçılığın və publisistikanın Şirməmməd Hüseynov məktəbi. Bibliografiya. Bakı, Bakı Universiteti, 2014, s. 3-15
6. Vahabzadə B. Öz gözü ilə görüb, öz ağı ilə düşünmək. Ş.Hüseynovun "Müstəqilliyin çətin yolu..." kitabı. Ön söz, Bakı, Elm, 2009, səh. 3-5
7. Ziyəddinoğlu T. Güllə səsinə açılan qapı. Bakı, Ziya NPM, 2018, 376 s.
- 8.

Elmi rəhbər: dos. Rəhilə KƏSƏMƏNLİ